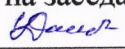
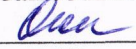
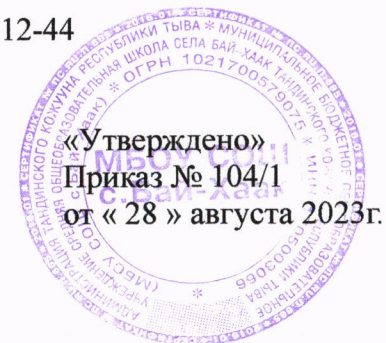


Министерство просвещения Российской Федерации
Министерство образования Республики Тыва
МКУ Управления образования администрации Тандинского кожууна РТ
МБОУ СОШ с.Бай-Хаак Тандинского кожууна Республики Тыва

668310, с. Бай-Хаак, ул. Советская, д. 88, тел./факс 839437)2-12-44
E-mail: tyva_shcool_68@mail.ru

«Рассмотрено»
на заседании ШМО
 Дамба У.М.
Протокол №1
от «28» августа 2023 г

«Согласовано»
Заместитель по УВР
 Оюн Р.Т.
от «28» августа 2023 г.



РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

по предмету родная (тувинская) литература, 10 «б» класс.
Программа разработана на основе учебной программы « Родная
(тувинская) литература. Примерные программы. 5-9, 10-11
классы»

Авторы: к.п.н Е.Т. Чамзырын (5-7 классы); М.А.Кужугет
(8-9 классы); Л.Х.Ооржак (10-11 классы). Кызыл,2017 г.

Уровень образования: основное общее образование

Количество часов: в неделю 2 часа, в год 68 часов

Уровень обучения: базовый

Учитель: Оюн Зинаида Овеш-ооловна

Категория - высшая

с. Бай-Хаак,2023 г.

Төрээн (тыва) чогаал эртемин шингээткенин бот-тускайлаң, метапредметтиг болгаш предметтиг түннелдери (10 класс)

Бот-тускайлаң түннелдер

- Чогаал эртеми тыва, орус болгаш делегей чоннарының культурлуг өнчүзүнүн чарылбас кезээ дээрзин медресеп, ук эртемини өөренири чугула дээрзин билири;
- бодун долгандыр турар ниитилелге шын алдынары;
- өг-бүлезинге, ада-чуртунга ынак, оларның мурнунга харысалгалыг болурун медресеп, бот-хуузунун хамааты туружун тудуп билири;
- аажы-чаңын, амыдыралчы дуржулгазын бот-тускайлаң шынтодарадып, углап, сайзырадып билири;
- харылзажылга үезинде үзел-бодалын тодаргай, шын илередип, өскелерни дыңнап, оларның бодалдары-биле каттыжып азы каттышпайн тура, ниитиниң корум-чурумунга дүүштүр бодун алдынып билири;
- келир үеде амыдыралчы планнарын тургузуп, ону боттандыраынче угланган сорулгаларны тургузуп билири;
- өөренириниң чугулазын база чаа билиглер шингээдирин медреселдее-биле угаап билип турары;
- төрээн дылынга болгаш чогаалга ынак, аңаа хүндүткелдиг, хумагалыг болуру;
- төрээн чогаал эртеминге танышкан чогаалдарын сайгарар таварылгада, шингээткен билиглеринге даянып база дылдың чурумалды аргаларын ажыглап, сөс- домааның чедингир, чараш болурун чедип алыры;
- бодун долгандыр чараш чүүлдү эскерип билири, сагыш- сеткилиниң байлак чорууру, үлегерлиг аажы-чаңныг болурунга белени;
- тыва, орус болгаш өске-даа чоннарның янзы-бүрү темаларга бижиттинген чогаалдарын номчуурунга бедик сонуургалды;
- өске чоннарның культуразынга хүндүткелдиг болуру;
- өөредилге-шинчилел ажылдарынга база харылзажылганың янзы-бүрү ажыл-чорудулгазын күүседиринге чугула медээлерни (словарь энциклопедия, Интернет болгаш о.ө.) тып, шилип, ажыглап билири;
- сагыш-хөңнү байлак, кээргээчел, энерелдиг сеткилдиг аажы- чаңныг болуру, чараш мөзү-шынарга бодун белеткээри.

Метапредметтиг түннелдер

Өөреникчилерге чогаал эртемин өске эртемирнин теория- практиктиг билиглери-биле холбап өөредир, коммуникативтиг (харылзаа тудуп чугаалажып билиринин), регулятивтиг (бот-угланыышкынныг), чаа билиглерни угаап шингээткенин түннелдери.

Өөредилгениң угаап шингээдир бүгү талалыг кылдыныгларының түннелдери:

- сөзүглелде медээлерниң хевирлерин тодарадып билир, кол теманы, оон иштинде кирген бичии темаларны шын билип турары;
- чогаалдың аймаан, жанрын тодарадып билири;

- номчулганын янзы-бүрү: өөрөдиглиг, көргүзүглүг, таныжылга-лыг хевирлерин ажыглап билири;
- янзы-бүрү хевирлерде бердинген сөзүглелдерден (чүгле сөзүглел, иллюстрациялыг сөзүглел, таблица, схема кирген сө- зүглелдер) кол болгаш ийи чергениң медээлерин ылгап билири;
- дыннап бижиир сөзүглелдер-биле ажылдап билири (кыска, шилилгелиг, долу дээш о.ө.);
- бердинген медээни (сөзүглелди) бир хевирден өске хевирже өскерттип, эдип-чазап, чаартып (план, таблица, схема тургузуп) билири;
- номчаан, өөрөнгөн медээни (сөзүглелди) тодаргай, кызыра, шилилгелиг, чогаадыкчы чугаалап билири;
- справочниктер, словарьлар, энциклопедиялар, өөрөдилге-шин- чилел ажылдары, электроннуг номнар-биле ажылдап билири;
- анализ (өөренип турар чүүлүн сайгарары) болгаш синтез (өөренип турар чүүлүн херек кырында түннээри) харылзаазын чүүлдештирип билири;
- чылдагаан болгаш түннел харылзааларны тодарадып билири;
- сайгарылгалыг, даап бодаашкынныг чугааны чорудуп билири.

Харылзажырының бүгү талалыг кылдыныгларының түннелдери:

- бодунуң бодалын өске кижилерге билдингир кылдыр бот- тускайлаң илередип шыдаары;
- тургустунган байдалга таарыштыр айтырыгларны шын тургузуп база харыы берип билири;
- кады ажылдап турар бөлүктүң ниити шиитпирингечөпшээрэжиб билири;
- бодунуң туружун боттуг бадыткалдыг чижектер-биле тудуп, херек апарганда, өскерттип билири;
- амыдыралда кижилер аразында харылзажылганың чугулазын медресеп билип турары;
- чугааның байдалынга дүүштүр бодунуң бодалдарын аас бол- гаш бижимел хевирге тургузуп билири, стиль, жанр талазы-биле аңгы- аңгы сөзүглелдерни тургузуп билири;
- аас, болгаш бижимел чугаага үнелел берип, эдип-чазап, харылзажылганың компетенциязын сайзырадыры;
- харылзажылганың сорулгазынга дүүштүр дылдың чурумалдыг аргаларын ажыглап билири, монолог, диалог болгаш ниити чугааны чорудуп билири;
- эш-өөрүнүң азы танывазы улустуң мурнунга чугаа тургузуп билири;
- кады ажылдажылганы чедип алырының байдалын тургузуп, ниити чөпшээрэжилгеге кээп билири;
- чугаа үезинде ниитиниң чурумун кезээде сагып билири. Өөренириниң уг-шиин таарыштырып ажылдаарының бүгү тала- лыг кылдыныгларының түннелдери:
- ниити чүүлден чугула бодалды ылгап билири;
- чыып алган медээзин таарыштыр мөөңнөп, ажыглап, даап бодап билири;
- чугаазынга (ажылынга) барымдаалыг чижектерни кириштирип, чылдагааннарны бадыткап, түннел үндүрүп, эртемнер аразының чоо харылзаалыын илередип, чогаалга хамаарышкан теория- практиктиг билиглер-биле өске эртемнерни холбаштырып, херек кырында тайылбырлаг тура, бодунуң үзел-бодалын, туружун бадыткап билири.

- бодунуң өөрөдигезин бот-тускайлаң мөөңнеп ап, хуузунда башкарнып, хөй-ниити аразыңга бодун төлөптүг алдынып, кижилер- биле шы харылзаа тудуп, чугаалажып билири;
- билиг чедип алырының аргаларын, канчаар ажылдаарының уг-шиин тодарадып, тускай угланышышкынның бот-башкарнып билири;
- чогаал сайгарылгазын эртемден дашкаар, өске эртемнер-биле холбап, делгем сайгарып, бердинген темага азы айтырыгга хамаарышты харыны хөй талалыг берип билири.

Предметтиг түннелдер

- Чогаал эртемин өөрениринин онзагайын, чугулазын медезелдиг билип ап чорууру;
- чогаал эртеми чечен сөстүң уран-чечени болгаш чаражы, культурлуг аажы-чаң болгаш мөзү-шынарның көргүзүкчүзү боорун эки билири;
- чечен чогаал уран чүүлдүң тускай хевири бооп чоруурун болгашуран чүүлдүң шупту хевирлери сырый харылзаалыг дээрзин билири;
- улустуң аас чогаалының аңгы-аңгы хевирлерин тодарадып база оларны авторлуг чогаалдардан ылгап билири;
- улустуң аас чогаалының хевирлери – үлегер домак болгаш чечен сөстөрни ылгап билири;
- кыска тоолдарны боду чогаадып шыдаары;
- эпиктиг чогаалдарда кол болуушкуннарны тодарадып, оларныңаразында харылзааларын, чөрүлдээлерниң чылдагааннарын тодара- дыры;
- алгыш-йөрээлдерни аас болгаш бижимел чугаага ажыглап билири;
- маадырлыг тоолдарның уран-чечениниң онзагайын тодарадып, тайылбырлап билири;
- тыва литератураның төөгүзүнүң, сайзырап келгениниң үе- чадаларын билири;
- чогаалдың идея-тематиктиг утказын бижиттинген үези-биле холбап, ниитилел амыдыралы болгаш культураның хөгжүлдезин чечен чогаал- биле чергелештир сайгарып билири;
- чечен чогаал сайгарылгазын литература-теориялыг билигге (тема, идея, сюжет, композиция, чогаал аймактарының жанр-хевирлери, ылгавырлыг талалары, дылдың уран чурумалдыг аргалары) даянып, ханы сайгарып билири, чогаалда көдүрген проблеманы тодарадып билири;
- документалдыг чогаалдарның онзагай талаларын барымдаалап, долу сайгарылгазын кылып билири;
- чогаал сайгарылгазының бүгү аргаларын (бижиттингентөөгүлүг байдалдары, тургузуунуң онзагайы, дылының уран-чечени, тема, идеязы, уран чүүлдүң өске хевирлери-биле холбаалы, чогаалда чечен үе, чечен девискээр дээш о.ө. талаларын) эки билири;
- чогаал сөзүглелиниң планын, тезизин тургузуп билири, план езугаар аас-биле азы бижимел-биле кыска утказын тургузуп билири;
- литературлуг терминнерни, чогаалдан үзүндүлерни, цитаталарны чогумчалыг ажыглап билири;
- чогаал сайгарылгазының азы харылзаалыг чугаа үезинде бодалдарын шын, тода илередип, монолог, диалог чугаа тургузуп азы ниити чугаага киржип билири;
- чогаалдарга хамаарыштыр литература-сайгарылгалыг ажылдарны шингээдип, оларны аас-биле харыыларга азы бижимел ажылдарга ажыглап билири;
- чогаалда көдүрттүнген чидиг айтырыгларга азы бердинген темага дүүштүр бижимел чогаадыкчы ажылдарны (эдертиг, чогаадыг, эде тургузары, удур чогаадыры дээш о.ө.) шынарлыг (класска азы бажыңга) кылып билири;

- сюжетти улаштыр чогаадып азы эде тургузар дээн чижектиг ажылдарга чогаадыкчы арга-шинээн көргүзүп шыдаары;
- каталог-биле ажылдап, солун-сеткүүл, телевидение, Интернет четкизинден медээлерни ажыглап билири;
- тыва, орус база эвээш санныг чоннарның, делегей литературазындан чогаалдарны назы-харынга, сонуургалдарынга дүүштүр сеткил хайныышкынның хүлээп, сайгарылгалыг номчуп билири, делегей амыдыралынче делгем көрүштүг чогаадыкчы номчукчу болуру.

ЭРТЕМНИҢ КОЛ УТКАЗЫ

10 КЛАСС (68 шак)

10-гу класска «Төрээн (тыва) литература» эртеминин ужур-уткалыг кезээ

Кирилде

XX вектиң эгезинде тыва литература. Мөзү-шынар болгаш эстетиктиг идеал дилээшкннери.

Тыва литератураның үндезилекчилеринин болгаш ийиги салгалдың чогаалчыларының ажыл-ижи, чогаалдары. Тыва литератураның үндезилекчилеринин автобиографтыг чогаалдары С.К.Тока «Араттың сөзү», С.А.Сарыг-оол «Ангыр-оолдуң тоожузу».

Баштайгы тыва роман. М.Б.Кенин-Лопсан «Чүгүрүк Сарала», И.У.Бадра роман-дилогия «Арзылаң Күдерек».

С. Б. Пюрбю чогаалчының бот-намдар салым-чолу болгаш поэзиязы.

Тыва литературлуг критиканың сайзыралы болгаш баштайгы шинчилекчилери, тыва чогаалдың сайзыраарыга чогаал сайгарылгазының салдары.

Очулга ажылы. Тыва чогаалчыларның очулга ажыл-чорудулгазы. Орус болгаш делегей литературазының тыва литератураның сайзыраарыга салдары.

Салчак Калбак-Хөрекович Токаның намдары, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы

С.К-Х.Тока – көскү күрүне ажылдакчызы, тыва литератураның үндезилекчилеринин бирээзи, прозаик, драматург.

Бирги очерктери: «Хөлечиктин човулаңы», «Мээң сактыышкыннарым», «Каргыга чорааным». Чаа Тыва үезинде чоннуң эрги болгаш чаа амыдыралының аңгы-аңгы (бир аай болгаш удурланышкак) талаларын база чаа үе-чаада канчаар тургустунуп турарын, араттарның ажыл-ижин, Тываның эң кыдыкы кожууну Мөнгүн-Тайгада байдалды, чаартылгаларны, чоннуң сагыш-сеткилин, чуртталгазын бодунуң хуу хайгааралдарыга даянып чуруп көргүскени.

Документалдыг тоожулары: «Ада көрбээнин оглу көөр, «Маадыр ие», «Чоннуң оглу», «Хайыраканчылар».

С.К-Х.Тока – драматург. Шиин чогаалдары: комедия «Узун-Кара, Семис-Кара», драма «Дөнгүр-оол», «Боттанган күзел».

Автобиографтыг трилогия «Араттың сөзү».

Трилогияның тематиказы. Бирги ном. Ийиги номдан эгелер: «Он сургуул», «Улуг ужар». Үшкү номдан эгелер: «Улуг Москва, амыр-ла», «Улуг өөредилге эгелээн».

Тыва литературада «Араттың сөзү» деп романның туружу. «Араттың сөзү» деп романның С. А. Сарыг-оолдуң «Аңгыр-оолдуң тоожузу» деп чогаалы-биле чүүлдешкээ болгаш ылгавырлыг талалары.

Степан Агбанович Сарыг-оолдуң намдары, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы С.А.Сарыг-оол – тыва литератураның үндезилекчилеринин бирээзи, шүлүкчү,

прозаик, драматург болгаш очулдурукчу. Баштайгы шүлүктеринин онзагайы болгаш үндезиннери. Шүлүглелдер «Алдын-кыс», «Саны-Мөге». С.

А. Сарыг-оолдуң ынакшыл болгаш философтуг шүлүктеринин онзагайлары болгаш тускай аянныы.

С.А.Сарыг-оол – «Ак-көк хемнернин кижилери» деп баштайгы тыва уран-чечен фильмнин киносценарийин бижээн авторларның бирээзи.

С.А.Сарыг-оолдуң чогаадыкчы ажыл-ижинин дугайында литература-критиктиг статьялар.

Тоожу «Аңгыр-оолдуң тоожузу». Тоожунуң автобиографтыг ужур-утказы. Тываның ниитилел-политиктиг байдалын чырытканы. Литературлуг критикада роман-диалогия дугайында үнелелдер.

Бирги номдан эгелер: «Кижини чугаалажып таныжар, аът киштежип таныжар», «Чугааның эгези», «Эргин кырында», «Ием төрели оюнзак улус».

Ийиги номдан эгелер: «Чиктиг, солун чугаалар», «Кожа-суурлар өрттенген», «Кижилер өскерилген», «Аревэге кирип алдым», «Кызыл хоорай».

Шүлүглел «Алдын-кыс». Тыва чоннуң амыдыралын шынныг көргүскени. Шүлүглелдин тема, идея, композициязы болгаш адының ужур-утказы. Найырал болгаш ынакшыл темазын йөрээгени. Кол маадыр Алдын-кыстың омур-хевирини. Литературлуг критикада шүлүглелге үнелелдер.

Сергей Бакысович Пюрбюнүң намдары, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы

С.Б.Пюрбю – шүлүкчү, прозаик, драматург болгаш очулдурукчу. С. Б. Пюрбюнүң

чогаадыкчы амыдыралының чөрүлдээлини. Делегей поэзиязы болгаш С. Б. Пюрбюнүң очулга ажыл-чорудулгазы.

Шүлүктер: «Чангыс сөс дээш», «Пушкин шөлүңге».

Ынакшыл лирикасы. Шүлүктөр: «Ак-көк дээр дег өннүг», «Күскү сесерликке», «Белек», «Чуртталганың аялгазы». Ынакшыл болгаш философчу лириканың уран онзагайы болгаш авторнуң шүлүк жанрын бижииринге бедик мергежилдii.

Шүлүглел «Үем болгаш үе-чергем дугайында». Шүлүглелдин бижиттинген төөгүзү болгаш мөзү-шынар болгаш философчу уjur-утказы. Тематиказының, идеязының, композициязының болгаш омур-хевирлер дизиниң бижиттинген онзагайы. Шүлүглелдин кол лириктиг маадыры – сайзырап, хөгжүп турар чаа Тываның амыдыралының херечизи.

Олег Карламович Саган-оолдуң намдары, чогаадыкчы ажил-чорудулгазы О.К.Саган-оол – прозаик. «Ужуражышкын» деп бирги тыва литературлуг чечен чугааның автору. Барымдаалыг тоожуларның ниити сайгарылгазы: «Баян-Таланың кижизи», «Кежиктиг сылдыс» болгаш очерктер: «Малчын арат Сандый», «Арат чоннуң мурнундан». Чогаалдарның төөгүлүг уjur-дузазы, уран-чечени болгаш тыва араттарның омур-хевирин чураанының онзагайы.

О.К.Саган-оол – очулдурукчу. А.С.Пушкинниң, М.Ю. Лермонтовтуң, М.Горькийниң, М.А.Шолоховтуң чогаалдары тыва дылда.

О.К.Саган-оол – драматург. Шиилери: «Болбайн барган дой», «Чүткүл», «Оттуушкун». «Ак-көк хемнерниң кижилери» болгаш «Тыва үелерниң белдиринде» деп баштайгы тыва уран-чечен фильмниң киносценарийиниң тургузукчуларының бирээзи.

Роман «Дөспестер». Романның тема болгаш идеясы. Мөзү-шынар айтырыы, аныяк кижини Хеймер-оолдуң бедик идеалы, аажы-чаңының хевирлеттинип тургустунуп келгени болгаш омур-хевириниң онзагай чуруттунганы. Хеймер-оол болгаш Боражыктың омур-хевирлери, оларны өске омур-хевирлер-биле чергелешкек чурааны. Мал-маган ажил-амыдыралының дугайында теманы чырытканының онзагайы. Төрээн черинге ынакшылды, чоннуң чаңчылчаан ажил-ижин, культуразыңга хүндүткелдиг болурун суртаалдааны.

Иргит Ужинеевич Бадраның чогаадыкчы ажил-чорудулгазы Б.У.Иргит – прозаик, публицист, көскү күрүне ажилдакчызы.

Роман «Арзылаң Күдерек». «Арзылаң Күдерек» деп романның төөгүлүг болгаш уран-чечен уjur-уткалыы. Романның бижиттинген төөгүзү болгаш чырык көрүп парлаттынганы. Төрээн чериниң төөгүзүн хөй талалыг чуруп көргүскениниң онзагайы. Романның жанрының болгаш композициязының онзагайы. XX векте Тываның чонунуң салым-хуузу. Шын болуушкуннар болгаш кижилер – романның сюжединиң болгаш маадырларының аажы-чаңының өзээн тургузуп турары. Эпиктиг тоожуушкуннуң делгеми.

Романның маадырлары. Ада кижиниң оглу Күдеректи кижизидеринге салдары. Күдеректиң амыр эвес салым-чолу, маадырлыг аажы-чаңын чураан тема. Кол маадырның шын прототиви. Тыва мөгелерниң чүүлдешкек аажы-чаңын илередиринге Күдеректиң омур-хевириниң чугулазы. Салгалдар болгаш төрел аймактар аразында харылзаалар. Романның уран-чечен онзагайы, аас чогаал барымдаалыы. Тыва литературада

романның уjur-утказы. Чаа салгалдың кижилеринге кижизидикчи салдарлыы.

Салчак Өдеевич Тамбаның чогаадыкчы ажил-чорудулгазы

С.Ө.Тамба – шүлүкчү, прозаик, журналист. «Донгада кадык» – тыва литературада классиктиг поэзия, ооң аас чогаалы-биле сырый холбаалыы.

Тоожу «Амыргалаар». Идея, тематиказы болгаш уран-чечен онзагайы. Шүлүктер: «Мээң байым», «Амыдырал хеми», «Сөзүм утпа», «КапитанГастеллога», «Аалдап четсе». Ынакшыл, найырал болгаш үе дугайында темалар.

Константин Чанзанович Тоюннуң чогаадыкчы ажил-чорудулгазы

К. Ч. Тоюннуң поэзиясында мотивтер, кол темалар болгаш чогаалчының бижиириниң онзагайы. Төрээн черинге ынакшыл илереткен лириказы. «Ыраажы кыс» деп чогаалды ынакшылды алгап йөрээгениниң онзагайы.

Шүлүктер: «Көгерим», «Ыраажы кыс».

Салим Сазыгович Сюрюн-оолдуң чогаадыкчы ажил-чорудулгазы

С. С. Сюрюн-оолдуң чогаадыкчы ажил-чорудулгазы. Амгы үениң амыдыралының чидиг айтырыгларын болгаш мөзү-шынар айтырыын чырыткан чогаалдары. С. С. Сюрюн-оолдуң чогаалдарында эде тургузуушкун чылдары. Шүлүк чогаалында С. С. Сюрюн-оолдуң хамааты туружу, бойдус лириказы. Төрээн черин алгаан шүлүктериниң онзагайы: «Көк-көк даглар», «Ак».

Роман «Ногаан ортулук».

Экология болгаш мөзү-шынар темазы. Кижиниң амыдыралының бойдус-биле сырый холбаалыының дугайында чогаалчының үзел-бодалы.

Романның адының символиктигутказы.

Роман «Тывалаар кускун».

Романда ниитилел болгаш мөзү-шынар чидиг айтырыглары, проблематика, чогаалдың кижизиг угланыышкынныы. Кижизиг, мөзү-бүдүш айтырыгларының утка-шынарының чидип турары – романның кол чидиг айтырыы. Кускуннуң омур-хевириниң символиктиг умур-утказы. Чогаалда детальдарның умур-уткалыы: портрет, бойдус чурумалы. Романның адының умур-утказы. Кол маадыр Салбак-оолдуң омур-хевир, ооң тыва чоннуң чаңчылчаан культуразынга хамаарылгазы. Салбак-оолдуң амыдырал-чуртталгазын чидиг көргүскени.

Монгуш Борахович Кенин-Лопсанның чогаадыкчы ажил-чорудулгазы М.Б.Кенин-Лопсан – шүлүкчү, прозаик, очулдурукчу, этнограф. Нью-Йорктун

Эртемнер Академиясында бактаап турар кижигүнү. Хамнаашкын ёзулалының «Дириг эртинези» деп аттың эдилекчизи. Национал школаның баштайгы доозукчузу.

Баштайгы шүлүктериниң аас чогаалы-биле холбаалыы. Чогаалдарының улустун чаңчылдары, төрөөн черинге хамаарылга болгаш өгбелерниң бурунгу мерген чагыглары-биле сырый холбаалыы.

Шүлүктер. «Сонеттер

Сонеттерде ынакшыл лириказы болгаш лириктиг маадыр. Поэтиктиг дылының онзагайы, чурумалдыы.

Роман «Чүгүрүк Сарала»

Тыва литератураның төөгүзүндө бирги роман. Чогаалдың төрүттүнген төөгүзү. Романның композициязының онзагайы. Тыва XX в. 30-40 чылдарында. Чаа амыдырал дээш демисел.

Бөдүүн тыва арат Саадактың омур-хевир. Тыва кижиниң амыдыралында аът. Чогаалда найырал темазы, тыва чоннуң Кызыл Шеригте дузаламчызы. Чогаал дугайында литературлуг критика.

Роман «Буян-Бадыргы»

1. Тыва литературада бир дугаар роман-эссе. Романның композициязы. Күрүне ажилдакчызы Буян-Бадыргының омур-хевирин чуруп көргүскени. Тываның политиктиг амыдыралында дүшкүүрлүг байдалдарны чурааны. Роман-эссениң дылының уран-чечени, бижиттингениниң онзагайы.

Юрий Шойдакович Кюнзегештин чогаадыкчы ажил-чорудулгазы

Ю. Ш. Кюнзегештин шүлүк чогаалында үнү. Шүлүкчүнүн тыва Шүлүк чогаалының сайзыраарына Ю. Ш. Кюнзегештин чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының салдары. Чогаалдарының тематиказының онзагайы. Төрээн чер, ынакшыл болгаш бойдус дугайында тема. Шүлүглелдери болгаш балладалары. Бойдус чурумалдарының 32 маадырларның иштики делегей болгаш сагыш-сеткил байдалдарын тодарадыр арга бооп турары Ю. Ш. Кюнзегештин поэзиясы. Шүлүктөр: «Саргатчай», «Тожу кижии хоорайда», «Шүлүктөрнүн дөзези», «Арат оглу ужуп үнген», «Ожук даштары».

Тыва шүлүк тургузуунга киирген чаа үлүг-хуузу, үштээн одуруглар, ожук даштары. Шүлүк чогаалында уран-чечен детальдарның салдары.

Шүлүктөр: «Шүлүкчүнүн орнукшулу ыржым, шириин». Лириктиг сюжеттин онзагайы, ооң төөгүлүг үндезинни. Башкызы С.Б. Пюрбюге мөгейи. Лириктиг маадырның овор-хевири.

Тыва дылда очулдуртунган орус литература

Тыва литературада А.С.Пушкин. Шүлүктери: «Тураскаал», «Сибирьже», «Хоругдаттырган кижии». Роман «Евгений Онегин» (очул. С.Б.Пюрбю).

Тыва литературада М.Ю.Лермонтов. Шүлүктери: «Салгын хемези», «Төрээн чурт» (очул. С. Сарыг-оол), «Булуттар» («Облака») (очул. М. Кенин-Лопсан).

Тыва литературада Т.Г.Шевченко. Шүлүктери: «Дүш», «Чагыг». Россияның хаан чазаанын эрге-чагыргазының ниити характеристиказы. Пейзаж болгаш ниитилел амыдыралының овору. Лириктиг кирилделер, сөзүглел аразында ужур-утка. «Чагыг» деп чогаалдың композициясы, ужур-утказының идеялиг уг-шии. Монолог. Төрээн черге ынакшыл, ооң салым-хуузу дээш хамааты хүлээлгени миннип турары. Төрээн чон дугайында бодалдар. Чоннун хосталга дугайында сеткил-көдүрлүүшкүннүг күзели.

Тыва литературада С.П.Щипачев. Шүлүктери: «Улуг-Хем», «Кызыл», «Ынакшылды туюлундан камнап чоргар...».

Тывага орус чогаалчылар С.Щипачевтун, В.Кожевниковтун, С.Гудзенконун, А.Прокофьевтин кээп турганы. Найырал темазы, Тыва чурттун, тыва чоннун амыдыралында үндезин өскерилге чоруп турар үеде, фронтучу шүлүкчү Степан Щипачевтун келгени болгаш ажыл-чорудулгазының ужур-уткалы.

Россия чоннарының литературазы тыва дылда

Алтай поэзия. Допчулал. Владимир (Аржан) Ойинчинович Адаров. Алтай литератураның хөгжүлдезинге А. О. Адаровтун

киржилгези. Шүлүк «Көшкүн чон». Чогаалдың тематиказы. Көшкүн чоннун амыдыралының онзагайы.

Шор литература. Допчулал. Николай Егорович Бельчегешев (Койа Бельчек). XX вектин эгезинде шор литератураның тывылганы. Николай Егорович Бельчегешев (Койа Бельчек) – шүлүкчү, амгы үеде шор литератураның үндезилекчизи.

Ниитилелде шор шимчээшкинниң тургустунарынга, шор литератураның сайзыраарынга чогаалчының киирген үлүү. Бирги чыындызы «Край родной – Горная Шория». Төрээн черинге ышакшылды илереткениниң онзагайы. Шүлүк «Ырлап тур мен».

Расул Гамзатович Гамзатов. «Төрээн дыл» «Мой Дагестан» деп номдан үзүндү (очул. Л.Х.Ооржак). «Мээң Дагестаным» деп номда чогаалчының сагыш-сеткил хаара тудуптар дүвүрээзинни, мерген угаадыглыы, чогаалчының чүректин ханызындан көрүжү. Төрээн дылынга, төрээн ёзу-чаңчылдарынга, аймак чонунга, бичии, улуг чуртунга ынакшыл болгаш хүндүткел. Р. Гамзатов төрээн дылының дугайында. Р. Гамзатов тыва дылда.

Михаил Николаевич Чебодаев. Шүлүкчү, прозаик, очулдурукчу, ССРЭ-ниң чогаалчылар Эвилелиниң кежигүнү. Чечен чугаалар чыындызы «Крепин». Аныяк кижилер – Крепин болгаш Мартилниң овор-хеирлери. Күштүг, карак кызыл болгаш дадыккан Крепинниң овор-хевири. Чоннун чаңчылдарын чогаалда чуруп көргүскени.

Делегей болгаш даштыкы литература тыва дылда Э.Хемингуэй. Тоожу «Ашак биле далай».

Кубин балыкчы Сантьяго ашактын төөгүзү, оң амыдыралында эң улуг олча – марлин бөлүүнге хамааржыр күчүлүг улуг балык-биле демисели. Чогаалдың кижизидилгелиг ужур-утказы.

Литература теориязы Роман. Тыва литератураның төөгүзүндө роман жанрының тывылганы болгаш хөгжүлдөди. Жанрларның хөй уг-шии: философчу, төөгүлүг, фантастиктиг, шүлүктээн роман, ниитилел-психологтуг болгаш о.ө.

Тыва литературлуг критиканың сайзыралының дугайында. Тыва литературлуг критика. Литературлуг критиканың төрүттүнгениниң төөгүзү. Литературлуг критиканың сайзыралының күштелгени: XX вектин 60 болгаш 70 чылдары. Тыва литератураның бирги шинчилекчилери: Д.С.Куулар, М.А.Хадаханэ, А.К.Калзан болгаш өскелер-даа. Тыва литературлуг критиканың амгы үеде байдалы.

10-гу класска чогаал өөредириниң шактарының хуваалдазы. Шупту-68 шак, ооң иштинде:

1.	Чечен чогаалдарны номчуур болгаш сайгарарыңга	54ш
2.	Класстан дашкаар номчулгага	3
3.	Чугаа сайзырадылгазыңга	11

Кичээл-дин дугаары	№ эгелер аайы-биле	Кичээлдин темазы	Шагы	Хуусаазы			
				План езугаар	Херек кырында	Немелде тайылбыр	Онаалга
1	1.	Кирилде кичээл. Чечен чогаалды сайгарарыңга суме	1	7.09			Ар.3-4
Тыва чечен чогаалдын ундезилекчилери (Бирги салгал)							
2	1.	С.К.Токанын чогаадыкчы допчу-намдары. С.Тока «Араттын созу». Ийиги номдан эгелер	1	7.09			Ар.6, таблица, айтырыглар
3	2.	С.Тока «Араттын созу». Ушку номдан эгелер	1	14.09			№.3, ар.21
4	3.	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг «Араттын созунде» сонургаан эгем»	1	14.09			Чедир бижиир
5	4.	С.Сарыг-оолдун чогаадыкчы допчу-намдары. «Оскустун чалбарыы», «Ынакшыл»	1	21.09			Таблица, Бот-тускбайлаң чогаадыкчы ажылдар
6	5.	С.Сарыг-оол Чараш карак», «Урезинчигеш»	1	21.09			№4, уран-чеченин сайгарар
7	6.	С.Сарыг-оол «Ангыр-оолдун тоожузу». Бирги номдан эгелер	1	28.09			Кыска чогаады « Чогаалчының чашкы үези
8	7.	С.Сарыг-оол «Ангыр-оолдун тоожузу». Ийиги номдан эгелер	1	28.09			Айтырыгларга харыы, ар.52
9	8.	С.Сарыг-оол «Ангыр-оолдун тоожузу». Туннел кичээл	1	5.10			№2 , арын 54-55
10	9.	Тест-биле ажыл	1	5.10			Чогаадыга

						белеткенир
11-12	10-11.	Чогаадыг «Ангыр-оолдун тоожузу» - тыва амыдыралдын энциклопедиязы»	2	12.10		Чедир бижиир
13	12.	С.Сарыг-оол «Алдын-кыс». Шулуглелдин бирги кезээ	1	19.10		№ 1-4, ар.63
14	13.	С.Сарыг-оол «Алдын-кыс». Шулуглелдин ийиги кезээ	1	19.10		№ 1-4, кыскба чогаадыг, ар.68
15	14.	Чогаал теориязы. Чечен чогаалдын кол-кол методтары	1	26.10		Арын 68-70, конспект
16	15.	С.Пюрбюнун чогаадыкчы допчу-намдары. С.Пюрбю «Чангыс сос дээш», «Куску сесерликке»	1	26.10		Уран-чеченин сайгарар
17	16.	С.Пюрбю «Алды айнын дунезинде», «Чуртталганын аялгазы»	1	9.11		Шүлүктүн сайгарылгазы
18	17.	С.Пюрбю «Уем болгаш уе-чергем дугайында»	1	9.11		Айтырыглар, ар.91
19	18.	Тест-биле ажыл	1	16.11		Чогаадыкчы ажыл, ар.91
20	20.	О.К.Саган-оолдун чогаадыкчы допчу-намдары. О.Саган-оол «Доспестер». Романнын ниити утказы	1	16.11		Таблицаны долдурар; арын 95-128, номчуур
21	21.	О.Саган-оол «Доспестер». Романда кол-кол омур-хевирлер	1	23.11		Төлевилел, арын 128
22	22.	Угаап боданыышкынныг чогаадыг «Хойлуг кижии каас»	1	23.11		Чедир бижиир
Тыва чогаалчыларнын бирги салгалы						
23	1.	И.У.Бадранын чогаадыкчы намдары. И.Бадра «Арзылан Кудерек». Ийи кезектиг романнын ниити утказы	1	30.11		Литература-географтыг презентация
24	2.	И.Бадра «Арзылан Кудерек». Бирги номнун бирги кезээнден эгелер	1	30.11		Айтырыглар, ар.143, 157; кыска чогаадыг, ар.143
25	3.	И.Бадра «Арзылан Кудерек». Бирги номнун ийиги кезээнден эгелер	1	7.12		Реферат «Эзирбен – ынак маадырым»
26	4.	И.Бадра «Арзылан Кудерек». Ийиги номнун бирги кезээнден эгелер	1	7.12		Арын 195, төлевилел, ар.195
27	5.	И.Бадра «Арзылан Кудерек». Ийиги номнун ийиги кезээнден эгелер	1	14.12		Эгелерниң сайгарылгазы, айтырыглар, ар.220
28	6.	И.Бадра «Арзылан Кудерек». Туннел кичээл	1	14.12		айтырыгларга харыы
29-30	7-8.	Чогаадыг «Арзылан Кудерек мөгенин омур-хевирин»	2	21.12		Чедир бижиир

31	9.	С.О.Тамбанын чогаадыкчы допчу-намдары. С.Тамба «Мээн байым»	1	28.12			Шээжилээр
32	10.	С.Тамба «Амыдырал хеми», «Аалдап четсе»	1	28.12			Уран-чеченин сайгарар
33	11.	С.Тамба «Созум утпа», «Капитан Гастеллога»	1	11.01			Уран-чеченин сайгарар
34	12.	С.Тамба «Амыргалаар». Тоожунун бирги номундан эгелер	1	11.01			Арын227-242 номчуур.№3,ар.234
35	13.	С.Тамба «Амыргалаар». Тоожунун ийги номундан эгелер	1	18.01			Төлевилелге белеткенир
36	14.	Төлевилел «Амыргалаар – анчыларнын башкызы»	1	18.01			Чедир кылыр
37	15.	К.Ч.Тоюннун чогаадыкчы допчу-намдары. К.Тоюн «Когерим»	1	25.01			Уран-чеченин сайгарар
38	16.	К.Тоюн Ыраажы кыс»	1	25.01			Сайгарылгазы
Орус литература арыннары							
39	1.	С.Пушкин «Тураскаал», «Хоругдаттырган кижиге», «Сибирьже»	1	1.02			Шүлүктөрнүн сайгарылгазы
40	2.	М.Ю.Лермонтов «Салгын хемезиге», «Булууттар», «Торээн чурт»	1	1.02			Тургузуун, уран-чеченин сайгарар
Тыва чогаалчыларнын ийги салгалы							
41	1.	С.С.Сурун-оолдун чогаадыкчы допчу-намдары. С.Сурун-оол «Кок-кок даглар»	1	8.02			Шээжилээр
42	2.	С.Сурун-оол «Ак»	1	8.02			№3, арын 255
43	3.	С.Сурун-оол Ногаан ортулук»	1	15.02			Арын 255-275
44	4.	С.Сурун-оол «Ногаан ортулук»	1	15.02			Айтырыглар, ар.275
45	5.	С.Сурун-оол «Тывалаар кускун»	1	22.02			Арын 276-290. номчуур
46	6.	С.Сурун-оол «Тывалаар кускун»	1	22.02			№ 7, арын 290
47	7.	М.Б.Кенин-Лопсаннын чогаадыкчы намдары. М.Кенин-Лопсан «Сонеттер»	1	29.02			№ 1-3, рефераттар
48	8.	М.Кенин-Лопсан Чугурук Сарала». Частын номундан эгелер	1	29.02			Арын 297-337,номчуур
49	9.	М.Кенин-Лопсан «Чугурук Сарала». Ынакшылдын номундан эгелер	1	7.03			№1-5, айтырыгларга харыы
50	10.	М.Кенин-Лопсан «Чугурук Сарала». Салымнын	1	7.03			№1-4, чогаадыг,

		номундан эгелер				ар.337
51	11.	Чогаадыг «Романда менээ таарышкан маадыр»	1	14.03		Чедир бижиир
52	12.	Чогаал теориязы. Роман дугайында билиг	1	14.03		Арын 338-340, конспект
53	13.	М.Кенин-Лопсан «Буян-Бадырғы». Бирги номдан эгелер	1	21.03		Арын 341- 352,номчуур
54	14.	М.Кенин-Лопсан «Буян-Бадырғы». Ийиги номдан эгелер	1	21.03		№ 1-3, ар. 353
55	15.	«Буян-Бадырғынын тоогулуг эрткен оруу» деп презентация кылып	1	4.04		Чедир кылып
56	16.	Ю.Ш.Кюнзегештин чогаадыкчы допчу-намдары. Ю.Кюнзегеш «Саргатчай», «Арат оглу ужуп унген»	1	4.04		Шүлүктөрни сайгарар
57	17.	Ю.Кюнзегеш «Шулуктернин дозези», «Тожу кижини хоорайда», «Шулукчунун орнукшулу ыржым, шириин»	1	11.04		Аянын номчулгасы, тургузуун сайгарары
58	18.	Чогаал теориязы. Тыва литературада чечен чогаал критиказы	1	11.04		Арын 362-365
Делегей болгаш орус литература арыннары						
59	1.	Э.Хемингуэй «Ашак биле далай»	1	18.04		Арын 365-388, номчуур
60	2.	Э.Хемингуэй «Ашак биле далай»	1	18.04		№ 1-2, кыска чогаадыг
61	3.	Т.Шевченко «Душ», «Чагыг», С.Щипачев «Улуг-Хем», «Кызыл», «Ынакшылды туюлундан камнап чоргар»	1	25.04		Шүлүктөрнин сайгарылгасы, төлевилел
Национал литература арыннары						
62	1.	Р.Гамзатов «Төрээн дыл»	1	16.05		Кыска чогаадыг» Төрээн дылым- чоргааралым»
63	2.	А.Адаров «Кошкун чон»	1	16.05		№ 1-4, ар.395
64	3.	И.Бельчегешев «Ырлап чор мен»	1	23.05		Сайгарылгасы
65	4.	М.Чебодаев «Крепин»	1			№1-6, ар.398
66	5.	Чогаадыг «Сагыжымга кирген маадыр»	1	23-.05		Зачетка белеткенир
67	6.	Зачёт	1	24.05		Түңнел кичээлге белетенир
68	7.	Туннел кичээл	1	24.05		Чайын номчуур чогаалдар даңзызы